

Veselin Vukotić
www.vukotic.cg.yu

Energija i razvoj

Kako dalje razvijati sektor energetike u Crnoj Gori je već duže vremena predmet opšte političke debate. Odustajanje od tendera za prodaju Termoelektrane „Pljevlja“ dovelo je vladajuću koaliciju skoro do raspada. Manji koalicioni partner je bio protiv ove privatizacije. Veći partner je popustio! Tako je donesena jedna od najpogubnijih odluka u suverenoj Crnoj Gori. Njene posljedice osjećaće generacije, jer se razvoj ponovo vraća ka inerciji začaranog kruga zaostajanje iz prošlosti.

Sada smo u fazi nastavljanja inercije agonije koja u ovoj oblasti traje već 30 godina. Zapravo, 30 godina ništa nije građeno. Deficit je 40%. Iskorišćenost kapacitet hidropotencijala je oko 17%.

Sa druge strane, mnogi privatni investitori, prije svaga investicioni fondovi žele da ulažu u tu oblast.

Znači,

Postoji energetska sirovina (hidropotencijal i termopotencijal).

Postoji tržište za proizvod zvani struja!

Postoji kapital koji se želi uložiti!

Što ne postoji i zašto ne postoji?

To je pitanje koje bih raspravljao u nastavku.

Sa mojim prilazom se ne slaže makar 90% ljudi u Crnoj Gori.

Za mene je energija **biznis**, ne velika nauka! Sve dok ne shvatimo da je energija biznis – nećemo imati dovoljno energije, niti ćemo graditi nove izvore energije. Samo ekonomska logika, odnosno **motiv profita** može prekinuti ovo energetske mudrovanje u Crnoj Gori u posljednje tri decenije! Gospodo, mnogo se pametuje! Nama u ovoj oblasti treba samo jedno: **investitori!**

Kako privući **investitore**?

To je moje bazično pitanje!

Isto tako se nadam da me neće napadati vrli borci za demokratiju u Crnoj Gori u liku NGO-a i svrstavati me u „energetski lobi“. U demokratskom sistemu treba da svako može iznijeti svoj makar stručni stav. Pa dozvolimo da svako iznese svoje mišljenje. Valjda to pravo imamo! A onda, neka većina odluči u demokratskoj proceduri! I neka donosioci odluka preuzmu odgovornost! Za odluke koje su donijeli!

Vratimo se pitanju iz naslova: Kakva je veza energije i razvoja!?

Odgovor nije jednoznačan. Moguća su dva kontradiktorna prilaza.

1. **Energija je osnova razvoja!**
2. **Energija je sve manje važna za makroekonomski razvoj.**

Ako tehnološki priđemo – energija je ključna **infrastruktura** za stvaranje GDP-a. To je tehnološki preduslov razvoja. Ako je neka zemlja nema dovoljno, njena ekonomija strada! Stoga je to **prirodni monopol** koji mora da pripada državi! Iz toga naravno proizilazi da je za sve u ovoj oblasti odgovorna država, odnosno Vlada i Parlament! To onda Vladi i Parlamentu daje moć u ovoj oblasti!

Ako priđemo ekonomski, sa stanovišta stvaranja GDP-a, energija je sve manje važna za GDP u Crnoj Gori, jer se tako direktno stvara samo između 5-6% GDP-a u Crnoj Gori, i to učešće se stalno smanjuje.

Njena važnost je u tom kontekstu manja i od turizma, poljoprivrede i saobraćaja, tj. sa aspekta stvaranja GDP-a.

Otuda je važno konceptijsko pitanje: da li energiju da shvatimo kao (1) **infrastrukturu**, ili kao (2) **robu**?

U čemu je razlika? Na čemu se lomi logika, odnosno način razmišljanja?

1. **Logika infrastrukture** je da je infrastruktura nešto što država treba da obezbijedi! Da je struja javno dobro! Da je struja besplatno ili polubesplatno dobro, kao parking ili put koji ne plaćamo; ili ga beneficirano plaćamo kao Sozinu! Otuda sektor energetike treba da **snadbijeva** građane i preduzeća! Naglasak je na brizi da **potrošač što više bude cjenovno zaštićen!** To je tzv. **snadbijevačko** shvatanje uloge energije u razvoju i kompanija koje se bave proizvodnjom energije. Elektroprivreda teba, shodno tom konceptu, da

Crnu Goru snadbijeva energijom (ne da zarađuje profit)! I to je taj socijalističko-demagoški prilaz razvoju ove oblasti, koji širi „antirazvojni lobi“ u Crnoj Gori, slučajno ili namjerno, svejedno.

2. **Struja je roba**, istina specifična roba, makar toliko da: ako je dirneš ubija! To je njena razlika u odnosu na sladoled! Roba ima **svoju cijenu**, koja treba da se određuje na tržištu. Ovdje je naglasak na **profitu**, na vlasnicima kapitala i zaradi kapitala! A što je profit? Nagrada za zadovoljavanje želja i potreba drugih ljudi!

Što je naš problem u Crnoj Gori?

Kako sa tog **tehnološko-političkog i demagoškog pristupa** da pređemo na **ekonomski!**

Problem razvoja energetike je par-exelans **ekonomski problem**. To nije dominantno tehnološki, niti politički, niti socijalni problem, iako ima i te dimenzije.

1. Tehnološki je sve poznato! Ništa ne treba da izmišljamo!
2. Politička dimenzija problema treba da bude **samo** u dimenzijama **ekologije**, što je u demokratskoj proceduri lako rješivo i što neminovno uključuje civilno društvo! Pa i druge zemlje grade elektrane! **Poštovanje** ekoloških standarda ne znači i zaustavljanje gradnje! Međutim, politizacija ekoloških standarda koja je na sceni znači zaustavljanje gradnje elektrana!
3. Nije nerješiv **socijalni problem**, jer svako ko je spreman da plaća mobilni, može da plaća i struju. Ovo je sada najlošija varijanta: niska cijena! Subvencionisanje preko cijene znači subvencionisanje svih građana, uključujući i one koji to mogu da plate. Treba odvojiti socijalnu politiku od sistema cijena! Cijene trebaju biti tržišne- a najugroženiji treba da se pomognu, na drugačiji način, ne kroz cijenu!

Znači, problem energije u Crnoj Gori je prije svega **ekonomski problem!**

U čemu se ogleda taj ekonomski problem?

- (a) Najčešće se misli da je to **nedostatak novca** za izgradnju novih energetske izvora. Ne! **Novac je skoro nebitan!** Ima ga! Za dobre projekte u izobilju!

Pa, **globalizacija nije ništa drugo do laka pokretljivost kapitala na svjetskom tržištu.** Svaki dobar projekat je dio tog svjetskog tržišta!

(b) Ekonomski problem je: da li mi kao društvo i kao vlada možemo prihvatiti da cijena bude **tržišna**, te da vlasnici **ostvaruju profit**? To je naš problem! Skoro da se taj ekonomski problem ispoljava kao psihološki! Kako da neko ko koristi naš prirodni potencijal na tome zarađuje? Kako to da dopustimo? Pa to je čisto izrabljivanje prirodnih resursa Crne Gore. I tako se može gledat na problem! Samo je pitanje što su posljedice takvog pristupa. Uživamo u sačuvanosti naših resursa! Ne zaboravimo da je **isto sunce grijalo kanjon Morače i za vrijeme Crnojevića i danas!** Istina, tada se u tom kanjonu manje ginulo nego danas! Ne daj bože da nam neko **eksploatiše taj prirodni potencijal, oduzme tu autostradu smrti i proizvodi energiju?** Šta bi tada rekli crnogorski anti-globalisti i anti-liberali?

Zašto je upotreba riječi **deficit** sve više anahrona?

1. Mi više ne možemo da govorimo o crnogorskom energetsom sistemu kao o jednom zatvorenom sistemu. On se mora posmatrati u kontekstu **najmanje regionalno**, a sve više evropskog elektosistema.. **Samo zatvoren sistem može imati deficit!**
2. Da li je u visokoprivatizovanoj ekonomiji, kakva je već crnogorska, Vlada obavezna da **obezbjeduje** bilo kome električnu energiju? Kad Vlada obezbijedi – pitanje je odakle Vladi novac za subvencije? Iz poreza građana!

Šta znači deficit sa stanovišta ponude i potražnje?

To znači nestašicu! Nestašicu neke robe! Nestašica je zov za preduzetnike! To je novo tržište! Tržište je zov za investitore! Znači, i malo crnogorsko tržište je izazovno već danas za nove investicije u ovoj oblasti. Ne treba da kukamo nad deficitom, već da shvatimo da je taj veliki deficit mjera naše tražnje za privatnim kapitalom.

Oni koji se ne slažu sa ovim pristupom: otvorenost, tržiše, energija kao roba, treba da objasne kako shvataju dvije stvari:

1. **Atinski sporazum** – da se do 2009. godine obezbijedi slobodna trgovina strujom u regionu. Znači pada ili se makar ugrožava logika zatvorenosti i monopola.
2. EU je otpočela proces stvaranja jedinstvenog, **slobodnog tržišta električne energije** još 1996. godine donošenjem direktive 96/921/EC o unutrašnjem tržištu električne energije. Nakon 7 godina intenzivnog razvoja ovog tržišta usvojena je direktiva 2003/54/EC juna 2003. godine.

Šta je poruka ovih stavova?

1. **Energija je područje za biznis!** Crna Gora ima uslove da privuče kapital u ovaj biznis! Isto kao što je to npr. turizam! I mnogo više od toga!
2. **Da li strateški proizvod (energija) može biti regulisana mehanizmom tržišta? I većina kaže: Ne! Ali, da li možemo da energiju shvatimo kao naftu!** I nafta je pokretačka snaga, kao energija! I ona je strateški proizvod! U Crnoj Gori nema nafte, ali vozimo kola! Zavisimo od volje i nevolje svjetskog tržišta, od vlasnika naftnih polja. Ako tržište može da reguliše naftu, zašto ne može i energiju?
Zašto onda energiju shvatamo kao nešto što mora biti u vlasništvu države?
3. **Potreba za učestvom privatnog sektora** (private sector participation) je neminovna. Samo tako imamo pristup svjetskom tržištu kapitala. **Moramo se osloboditi straha da će neko na nama zaraditi!**

Znači, mi u Crnoj Gori morao biti svjesni da samo privlačenjem svjetskog kapitala, odnosno privatnom inicijativom možemo razviti ovu oblast! **Samo ako privatni kapital prepozna sektor energetike kao područje biznisa u Crnoj Gori – tada će se ova oblast i razvijati!** Vjera u potrebu zaduživanja države za elektrane je u eri globalizacije ekonomski neprihvatljiva. Zar nema nekih drugih oblasti za to (putevi, obrazovanje,...)?

„Strategija razvoja elektroprivrede“ – dokument koji je urađen od strane slovenačke firme IREFT je u proceduri usvajanja. Dokument predviđa do 2025. godine:

1. Povećanje potrošnje sa 4,7 milijardi KWh, na 5.7 milijardi
2. Suficit u proizvodnji električne energije oko 12 miliona KWh
3. Gradnja HE „Morača“ sa ukupnom proizvodnjom 693.7 miliona KWh
4. Gradnja HE „Komarnica“ sa ukupnom proizvodnjom 231.8 miliona KWh
5. Gradnja II bloka TE „Pljevlja“ sa ukupnom proizvodnjom 200 miliona KWh
6. Male hidroelektrane (Raspisan je tender za 43 male HE)

7. Ostali oblici energije.

Ukupne investicije se projektuju na oko 850 miliona EURa!

Odakle ovaj novac? Da se zadužujemo? Da povećamo porez i budžet? Ili da otvorimo ovaj sektor za privatni kapital?

Ostvarivanje i ovako umjerene strategije razvoja podrazumjeva makar tri pretpostavke:

1. Privtaizacija kompanije Elektroprivrede, što prije to bolje.
2. Omogućiti koncesije do 99 godina.
3. Da se oslobodimo demagoške nebuloze: „Energija nije biznis, ali je struja roba“ (da ima tržišnu cijenu, odnosno na to upućuje stalno traženje povećanja cijene struje od strane Elektroprivrede). Ako je struja biznis, onda to podrazumjeva konkurenciju. A konkurencije nema bez privatne svojine, odnosno privatizacije Elektroprivrede!

Da bi se ostvarile ove pretpostavke potrebno je da i „dobri momci“ pokažu hrabrost!

Što ako je nemaju?